

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI JINOYAT-PROTSESSUAL QONUNCHILIGIDA JINOYAT ISHINI REABILITATSIYA ASOSLARIGA KO'RA TUGATISHNING AYRIM JIHLTLARI

(PhD), mayor T.X.Kurambaev

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi
Qobulov Otajon Ro'zmamat o'g'li

Tergov faoliyati kafedrası boshlig'ining o'rinbosari, y.f.b.f.d.
O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi 3-
o'quv kursi 324-guruh kursanti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15356866>

ARTICLE INFO

Received: 28th April 2025

Accepted: 30th April 2025

Published: 7th May 2025

KEYWORDS

Jinoyat, jinoyat tarkibi, rehabilitatsiya, ishni tugatish, ayblov, tergov organlari, sud organlari.

ABSTRACT

Ushbu maqoloda O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual qonunchiligida jinoyat ishini rehabilitatsiya asoslariga ko'ra tugatishning ayrim jihatlari, ushbu sohadagi muammolar yoritilgan bo'lib, ushbu muammolarga yechimlar takliflar ko'rinishida berilgan.

Sud-huquq islohotlarini amalga oshirish jarayonida jinoyat-protsessual qonunchiligini liberallashtirish hamda takomillashtirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur vazifani amalga oshirish hamda jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligini takomillashtirishning yangicha ustuvor yo'nalishlarini ishlab chiqish maqsadlarini va uni amalga oshirish mexanizmlarini ham takomillashtirish muhim vazifalardan biri sifatida belgilandi. Shunga ko'ra, jinoyat-protsessida "reabilitatsiya asoslariga ko'ra jinoyat ishini tugatishning nazariy va amaliy jihatlari" tadqiq etish hamda ularning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda mazkur institutni takomillashtirishning yangicha metodologik asoslarini yaratish muhim ahamiyatga ega.

Bevosita rehabilitatsiya asoslariga ko'ra jinoyat ishini tugatish masalasiga to'xtaladigan bo'lsak, mazkur institut uzoq tarixga ega bo'lgani sababli ushbu masalada soha olimlari tomonidan amalga oshirilgan ko'plab ilmiy tadqiqotlarni ko'rishimiz mumkin. A. Averchenko va K. Ismailovalarning ta'kidlashicha, jinoyat ishining rehabilitatsiya asoslariga ko'ra tugatilishi shaxsning jinoiy hodisaga aloqador emasligi va uning oqlanganini tan olishni bildiradi. Buning natijasida shaxsda rehabilitatsiyaga nisbatan huquq paydo bo'ladi. Shuningdek, mazkur masalaga oid ilmiy tadqiqotlarda rehabilitatsiya qilishga olib keladigan jinoyat ishini tugatish asoslarini qayta ko'rib chiqishga oid qarashlar ham ilgari surilganini ko'rishimiz mumkin.¹

Xususan, T. Moskalkovanning fikricha, jinoyat ishni tugatishda rehabilitatsiya asoslarini boshqacha shaklda belgilash lozim. Uning ta'kidlashicha, jinoyat hodisasi va jinoyat tarkibi yo'qligi, ayblanuvchining jinoyat sodir etishga aloqador emasligi kabilarni boshqa bir yagona asosga – shaxsning jinoyat sodir etishda aybsizligiga almashtirish maqsadga muvofiq. Y. Vertennikova ham mazkur fikrni qo'llab-quvvatlagan holda rehabilitatsiya asoslariga ko'ra jinoyat ishini tugatish asoslarining barchasi umumiy xususiyatga egaligi aybning mavjud

¹ Yuridik fanlar axborotnomasi / вестник юридических наук / review of law sciences 12.00.09 – jinoyat protsessi. kriminalistika. tezkor-qidiruv huquq va sud ekspertizasi e-issn 2181-1148 issn 2181-919x 2024-yil 1-son volume 8 issue 1 / 2024

emasligi bilan ajralib turishini ta'kidlaydi. Mazkur olimning fikricha, muayyan shaxsga nisbatan asossiz jinoiy ta'qib amalga oshirilgan va jinoyat sodir etishda ayblangan holatlarda davlat mazkur shaxs oldida qarzdor hisoblanadi. Fikrimizcha, yuqorida keltirilgan qarashlarni rad etish mumkin emas. Sababi, haqiqatan ham hech qanday aybi bo'lmay turib jinoiy ta'qibga uchragan shaxs o'ziga nisbatan yetkazilgan moddiy va nomoddiy zararni bartaraf etishga haqli bo'lishi lozim. Shu jihatdan olib qaraganda, jinoyat ishini tugatish asoslarini reabilitatsiya qilinadigan va reabilitatsiya qilinmaydigan asoslarga ajratishda mazkur xususiyatlarga alohida e'tibor berish lozim. Milliy qonunchiligimizda reabilitatsiya asoslariga ko'ra jinoyat ishini tugatishning uchta asosi belgilangan. Shu sababli, fikrimizcha, mazkur norma mazmunini tergovga qadar tekshiruv bosqichini ham inobatga olgan holda qayta ko'rib chiqish va tahrirlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Reabilitatsiya asoslariga ko'ra jinoyat ishini tugatishdagi navbatdagi asos –qilmishda jinoyat tarkibining mavjud emasligidir. Milliy olimlarimizdan M. Rustamboyevning fikricha, jinoyat tarkibi deganda aniq ijtimoiy xavfli qilmishni jinoyat deb baholash uchun zarur bo'lgan obyektiv va subyektiv elementlar yig'indisi tushuniladi. Bu elementlar jinoyat qonunida mustahkamlangani bois u yoki bu ijtimoiy xavfli qilmishning jinoyat deb baholanmog'i uchun zarur hisoblanadi.²

Jinoyat ishini shaxsning jinoyatga aloqador emasligi sharti bilan tugatish — bu jinoyat jarayonida ayblanuvchi shaxsning jinoyatga aloqador emasligi aniqlanganda amalga oshiriladigan huquqiy tartibdir. Ushbu jarayon, asosan, adliya tizimining samaradorligini oshirish, adolatni ta'minlash va shaxsning noqonuniy ta'qibdan himoya qilishga qaratilgan. Jinoyat ishini shaxsning jinoyatga aloqador emasligi sababli tugatish quyidagi asosiy holatlarda amalga oshiriladi:

Dalilning yetishmasligi: Agar jinoyat ishida ayblanuvchi shaxsning jinoyatga aloqadorligini isbotlovchi dalillar mavjud bo'lmasa yoki ular juda zaif bo'lsa, sud yoki tergov organlari ishni tugatishi mumkin. Masalan, ayblovdalillarni rad etish yoki hujjatlarning ishonchligi oshirish zarurati yuzaga kelganda.

Shaxsning jinoyatni sodir etganligini tasdiqlovchi ma'lumotlarning yo'qligi: Agar tergov jarayonida ayblanuvchining jinoyatga aloqadorligini isbotlovchi har qanday ma'lumot yoki faktlar topilmasa, jinoyat ishi tugatiladi. Bu shaxsning o'zining jinoyatga aloqador emasligini tasdiqlashi mumkin.

Xatolik yoki noto'g'ri shaxsni ayblash: Ba'zan tergov yoki sud xatoliklar yuzaga kelishi mumkin. Agar ayblanuvchi shaxsga nisbatan jinoyatni sodir etgan deb noto'g'ri ayblovlar qo'yilgan bo'lsa va bu holat tergovda yoki sudda aniqlansa, jinoyat ishini tugatish amalga oshiriladi.

Jinoyatni sodir etganlikka oid shubhalar: Agar jinoyat ishlari bo'yicha shaxsning jinoyatga aloqadorligi haqidagi shubhalar, ammo ishonchli dalillar mavjud bo'lmasa, jinoyat ishini tugatish uchun asos bo'lishi mumkin.

Jinoyat ishini shaxsning jinoyatga aloqador emasligi bilan tugatishda quyidagi huquqiy mexanizmlar mavjud: **Tergovning tugatilishi:** Agar tergov jarayonida jinoyatni sodir etgan shaxsning aloqadorligi aniqlanmasa, tergov organlari jinoyat ishini tugatishi mumkin. Bu, asosan, tergovchi tomonidan jinoyatning sodir etilganiga oid dalillar yetarli bo'lmagan taqdirda amalga oshiriladi. **Sudning ishni tugatishi:** Sud, agar jinoyatni sodir etganlikka oid ma'lumotlar yoki dalillar yo'q bo'lsa, yoki jinoyat ishida ishtirok etgan shaxs jinoyatga aloqador emasligini isbotlasa, ishni tugatishga qaror qilishi mumkin. Jinoyat ishini shaxsning

² Yuridik fanlar axborotnomasi / вестник юридических наук / review of law sciences 12.00.09 – jinoyat protsessi. kriminalistika. tezkor-qidiruv huquq va sud ekspertizasi e-issn 2181-1148 issn 2181-919x 2024-yil 1-son volume 8 issue 1 / 2024

jinoyatga aloqador emasligi sharti bilan tugatish, faqatgina adolatning ta'minlanishi va inson huquqlarining hurmat qilinishi uchun muhimdir. Bu jarayon, davlat organlari tomonidan shaxsning to'g'ri huquqiy himoyasi amalga oshirilishini, noo'rin ta'qiblarni oldini olishni ta'minlaydi.

Jinoyat ishini shaxsning qilmishida jinoyat alomatlari yo'qligi tufayli tugatish — bu jinoyat ishlari bo'yicha tergov yoki sud jarayonida shaxsning qilgan harakatlarida jinoyat tarkibining mavjud emasligi aniqlanganda amalga oshiriladigan huquqiy qarordir. Boshqacha aytganda, agar shaxsning harakati jinoyatni sodir etganligini isbotlash uchun zarur bo'lgan alomatlarni o'z ichiga olmasa, jinoyat ishi tugatiladi.

Jinoyat tarkibi — bu jinoyatni sodir etish uchun zarur bo'lgan barcha huquqiy omillarni o'z ichiga oladi. Bu omillarni quyidagicha ajratish mumkin:

1. **Jinoyat subyekt:** Jinoyatni sodir etgan shaxsning qonuniy javobgarligi borligi (ya'ni, u jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin bo'lgan yoshda va holatda bo'lishi kerak).
2. **Jinoyat obyekti:** Jinoyatning sodir etilishiga sabab bo'ladigan ijtimoiy munosabatlar, huquqiy manfaatlar (masalan, odamlar hayoti, sog'lig'i, mulki, jamiyatning xavfsizligi).
3. **Jinoyatning obyektiv tomoni:** Jinoyatni amalga oshirgan shaxsning faoliyati (xatti-harakatlar yoki beparvolik).
4. **Jinoyatning subyektiv tomoni:** Shaxsning jinoyatni sodir etishga olib kelgan sabab va niyati.
5. **Jinoyatning fakultativ belgilari:** Jinoyatni sodir etgan shaxsning qilmishida jinoyatga oid niyat yoki xatti-harakatlarning mavjudligi.

Agar jinoyat ishida shaxsning qilgan harakatida yuqoridagi alomatlar to'liq mavjud bo'lmasa, jinoyat tarkibi bo'lmaydi va ish tugatiladi.

Jinoyat ishini tugatish holatlari:

Jinoyat tarkibi yo'qligi: Agar shaxsning harakatlari jinoyatning barcha zaruriy alomatlariga mos kelmasa, ya'ni, jinoyat subyekt, obyekti, harakati va maqsadi bo'lmasa, ish tugatiladi. Masalan, shaxsning qilgan harakati tasodifan yuzaga kelgan bo'lsa yoki biror xatolikni anglatgan bo'lsa, jinoyat tarkibi bo'lmaydi.

Jinoyatga aloqadorlikni rad etish: Agar tergov yoki sud jarayonida shaxsning jinoyatga aloqadorligini isbotlovchi dalillar topilmasa, yoki ayblovni isbotlashda xatolik bo'lsa, jinoyat ishi tugatiladi.

Jinoyat sodir etish niyati yo'qligi: Agar shaxsning harakatlari niyatli yoki shu maqsadda sodir etilgan jinoyatni ko'rsatmasa, ya'ni jinoyatni sodir etish uchun aniq bir niyat mavjud bo'lmasa, jinoyat tarkibi bo'lmaydi. Misol uchun, odamni tasodifan jarohatlash yoki boshqa jinoyatni sodir etishdagi xatoliklar. Jinoyat ishini shaxsning qilmishida jinoyat alomatlari yo'qligi tufayli tugatish, asosan, tergov organlari yoki sud tomonidan amalga oshiriladi.

Bu quyidagicha bo'ladi: **Tergov organlari:** Agar tergov jarayonida shaxsning jinoyat alomatlariga mos kelmagan harakatlari aniqlansa, tergovchi ishni tugatish bo'yicha qaror qabul qiladi. Bunda, ayblovdalillarni tekshirish va shubhalarni bartaraf etish orqali jinoyat tarkibi yo'qligi aniqlanadi. **Sud:** Agar sud jarayonida jinoyatning barcha zaruriy tarkibiy qismlari aniqlanmasa, sud ishni tugatishga qaror qiladi. Bunday holatda, sud ayblanuvchining qilgan harakati jinoyatni sodir etishga olib kelmaganligini aniqlaydi va ishni yopadi. Jinoyat ishini tugatishning bunday holatlari, asosan, odamlarni noqonuniy ta'qiblardan himoya qilish

va ularning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan. Bu holatda, shaxsning jinoyatga aloqador bo'lmaganligi isbotlanadi, va natijada sud yoki tergov organlari ishni tugatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2024-y.
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2024-y.
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2024-y.
4. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharhlar. TDYU, 2010-y.
5. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksiga sharhlar. TDYU, 2014-y.
6. Jinoyat huquqi darslik. TDYU, hammualiflar jamoasi, 2019-y.
7. Jinoyat huquqi darslik. JXU, hammualiflar jamoasi, 2021-y.
8. Grigoryan L. Criminal Matters – Report Crimes of an Armed Robbery. Victim's Recourse and Remedies Prevention, 2006, 144 p.
9. Sattorov, A. 2021. Analysis of the essence and legal basis of rehabilitation in criminal cases.
10. Averchenko A., Ismailova K. Prekrashheniye ugovnogo dela i ugovnogo presledovaniya po reabilitiruyushhim osnovaniyam na stadii predvaritelnogo sledstviya [Termination of a criminal case and criminal prosecution on rehabilitating grounds at the stage of preliminary investigation]. Problems of Science, 2023, no. 6 (80).

FOYDALANILGAN INTERNET RESURLARI:

1. www.lex.uz
2. www.tsul.uz
3. www.mvdakad.uz
4. www.sud.uz
5. www.insonhuquqlari.uz
6. www.proacademy.uz